

УДК 343.412

Р. Сахно,

суддя

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НЕДОПУЩЕННЯ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

У теорії кримінального права об'єктивну сторону будь-якого складу злочину визначають як сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв злочину [1, с. 102]. Саме об'єктивна сторона складу злочину вважається найбільш складним та об'ємним вченням [2, с. 335], а її прояв уособлює процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядаються з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта й завершуються настанням злочинного результату [3, с. 9]. Складно переоцінити значення досліджуваного елемента складу злочину, адже саме цей елемент, як слушно зауважує Г.В. Тимейко, є надзвичайно важливим для процесу кваліфікації суспільно небезпечного діяння та визначається цілим комплексом взаємопов'язаних чинників. Зокрема, як наголошує автор, у межах конкретного складу злочину об'єктивна сторона становить підґрунтя для кримінальної відповідальності, слугує критерієм відмежування конкретного злочинного діяння від інших злочинів або проступків, має важливе значення для кваліфікації, істотно впливає на оцінку ступеня суспільної небезпеки злочину та особи винного [4, с. 18-19]. У контексті викладеного вище, а також беручи до уваги те, що теорія кримінального права не приділяла належної уваги дослідженню проявів злочину, передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу України (далі – КК), з огляду на широку змістовну складову цих про-

явів, актуальним вбачається питання аналізу окремих питань недопущення захисника у кримінальному провадженні як однієї із форм прояву порушення права на захист. Наведене й зумовило мету цієї статті – дослідження такої форми порушення права на захист, як недопущення захисника, та постановку завдання – здійснення аналізу теоретичних положень кримінального та кримінального процесуального права, судової практики для з'ясування змістовної складової цієї форми.

Слід зазначити, що до ознак об'єктивної сторони складу злочину належать суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, а також місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину [5, с. 118]. Наведені ознаки, у свою чергу, поділяються на обов'язкові та факультативні. При цьому обов'язковими зазвичай вважають небезпечне діяння і його шкідливі наслідки (а також і загрозу їх настання), які передбачені законодавцем у диспозиції норми або впливають з її змісту [6, с. 107]. А.Н. Трайнін до числа обов'язкових ознак додавав причинний зв'язок між діянням та наслідками [7, с. 132-133]. Натомість деякі вчені відносять до таких ознак лише суспільно небезпечне діяння, а до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, час, місце, обстановку, спосіб і засоби вчинення злочину. Ці науковці аргументують свою позицію тим, що

названі ознаки фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, але далеко не завжди наведені у законі як ознаки конкретного складу злочину [5, с. 118]. Ми ж, у свою чергу, зважаючи на поділ у теорії кримінального права складів злочинів на «матеріальні» та «формальні», залежно від значення суспільно небезпечних наслідків для кваліфікації діяння за конкретною статтею КК, вважаємо, що для злочину з матеріальним складом (злочини, для визначення об'єктивної сторони яких закон, згідно з диспозицією статті КК, вимагає встановлення не лише діяння (дії або бездіяльності), але й настання суспільно небезпечних наслідків) обов'язковими ознаками є суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними. Водночас для формального складу злочину (злочини, для визначення об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння (дії або бездіяльності), при цьому наслідки вчинення перебувають за межами складу злочину) – лише суспільно небезпечне діяння. Щодо належності часу, місця, обстановки, способу та засобів вчинення злочину до обов'язкових чи факультативних ознак об'єктивної сторони, то, визначаючи їх такими, слід виходити із положень конкретної норми закону. Наприклад, для складу злочину, передбаченого ст. 373 КК, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, окрім суспільно небезпечного діяння, є спосіб його вчинення – шляхом незаконних дій, та обстановка – «під час допиту» [8].

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 374 КК, є злочином із формальним складом, оскільки суспільно небезпечні наслідки з огляду на диспозицію цієї частини статті перебувають за межами складу злочину, а отже, як засвідчує наведене вище, обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння. Водночас склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 374 КК, може бути як формальним – якщо злочинні діяння було вчинено за попередньою змовою групою осіб, – так

і матеріальним – у разі, якщо ці діяння призвели до засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи або спричинили інші тяжкі наслідки. Такої ж думки дотримуються й інші вчені [9, с. 849-850; 10, с. 26].

Аналізуючи суспільно небезпечне діяння, обов'язкову ознаку об'єктивної сторони не лише порушення права на захист, а й будь-якого складу злочину, слід зазначити, що поняття «діяння» може мати на увазі дві форми поведінки особи, яка вчиняє злочин, – дію або бездіяльність. Порушення права на захист як спеціальний вид службового зловживання щодо злочину, передбаченого ст. 364 КК, так само як і цей злочин, може бути вчинено як шляхом дії (наприклад, відмова від залучення захисника у випадках, передбачених ч. 2 ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), так і бездіяльності (наприклад, незалучення захисника за наявності відповідного клопотання). Наведене підтверджено теорією кримінального права [9, с. 849; 10, с. 26; 11, с. 696; 12, с. 1099; 13, с. 778] та практикою її застосування [14; 15].

Із диспозиції ч. 1 ст. 374 КК випливає, що таке суспільно небезпечне діяння, як порушення права на захист може бути вчинено (альтернативно) у таких формах: 1) недопущення захисника; 2) ненадання своєчасно захисника; 3) інше грубе порушення права на захист [8]. При цьому визначений законодавцем суб'єктний склад, тобто коло осіб (як тих, хто такі діяння може вчинити – слідчий, прокурор, суддя, так і тих, стосовно кого може бути вчинено такі діяння – підозрюваний та обвинувачений), свідчить, що такі прояви порушення права на захист можуть вчинятися тільки під час здійснення першими кримінального провадження щодо останніх. Розглянемо ці форми прояву порушення права на захист детальніше.

Першою формою порушення права на захист є недопущення захисника до участі у кримінальному провадженні. Слід зауважити, що в юридичній літера-

турі прояви цієї форми порушення права на захист визначаються по-різному. Так, О.А. Чуваков, не розкриваючи її змісту, надав загальну дефініцію аналізованої форми порушення права на захист, запропонувавши під недопущенням захисника до участі у виконанні своїх обов'язків розуміти протиправну дію або бездіяльність винного, що перешкоджає захисникові взагалі приступити до виконання своїх професійних обов'язків із захисту прав підозрюваного, обвинуваченого або підсудного [11, с. 696; 13, с. 778-779]. Наведене визначення (з огляду на вжиття у ньому автором загальних формулювань та відсутність будь-якої конкретики, а також намагань розкрити змістовну частину цієї форми аналізованого злочину), на наш погляд, є недосить коректним, оскільки така дефініція жодним чином не допоможе у правозастосовній практиці при вирішенні питання кваліфікації відповідного діяння.

Водночас А.М. Бойко, який послідовно дотримується своєї позиції, вважає, що недопущення захисника має місце у випадках невиконання особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором або суддею вимог КПК про допуск захисника до участі у справі на будь-якій стадії процесу, коли захисник запрошується підозрюваним, обвинуваченим чи підсудним [12, с. 1099]. Запропоноване вченим визначення аналізованої форми порушення права на захист з акцентом на «запрошенні підозрюваним чи підсудним захисника» також викликає певні сумніви. Наведена дефініція є неповною, оскільки не охоплює випадків, коли уповноважені органи відповідно до положень КПК зобов'язані забезпечити участь захисника, незважаючи на бажання підозрюваного або обвинуваченого щодо захисту його інтересів, проте ігнорують вимоги процесуального закону.

Найбільш раціональною та актуальною, з огляду на прийняття Верховною Радою України нового кримінального процесуального закону, є позиція В.І. Тютюгіна, який зазначав, що недопу-

щення захисника як одна із форм порушення права на захист полягає у невиконанні суб'єктом злочину вимог п. 3 ч. 3 ст. 42 та ст. 48 КПК щодо права підозрюваного, обвинуваченого на першу їх вимогу мати захисника і в будь-який момент залучити його до участі у кримінальному провадженні. Таке порушення, на думку вченого, також може полягати у непризначенні захисника всупереч вимогам ст. 49 КПК або у відмові в його залученні у тих випадках, коли участь захисника є обов'язковою (ст. 52 КПК тощо) [9, с. 849]. Разом із тим ми вважаємо наведену точку зору вченого завузкою, оскільки вона не охоплює всього спектра проявів зазначеної форми. Крім того, посилання автора на п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК вбачається не досить коректним, оскільки ця норма закріплює одне із прав підозрюваного, обвинуваченого – «на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування...», яке в разі порушення свідчитиме радше не про недопущення, а про несвоєчасне надання захисника. Також вченим не враховано практику Європейського суду з прав людини, що згідно з ч. 3 ст. 8 КПК є обов'язковою для правозастосувача та яка відносить всі закріплені у ч. ч. 3, 4 ст. 42 КПК права підозрюваного, обвинуваченого до різновидів права на захист, а в разі їх порушення Україною констатує порушення цього права, про що детальніше буде йтися нижче.

Розглядаючи цю форму порушення права на захист, вважаємо за необхідне провести аналіз її складових, у тому числі й щодо семантичного тлумачення відповідних термінів.

Одним із понять стосовно недопущення захисника до участі у кримінальному провадженні (так само, як і щодо наступної форми порушення права на захист – несвоєчасного допущення захисника) є термін на позначення особи – «захисник». Так, внаслідок недопущення чи несвоєчасного допущення (надання) до участі у кримінальному

провадженні захисник неспроможний реалізувати (або не має змоги зробити це повною мірою) покладені на нього обов'язки щодо здійснення належного захисту підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого, внаслідок чого гарантовані законом права цієї особи на захист порушуються. Слід зазначити, що на відміну від ст. 21 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.), ст. 20 КПК має більш широкий зміст і передбачає гарантії забезпечення права на захист не лише шляхом роз'яснення права на кваліфіковану юридичну допомогу, але й призначення захисника за рахунок держави (здійснення захисту за призначенням) [16; 17]. При цьому новий процесуальний закон не лише оперує терміном «кваліфікована юридична допомога», але й встановлює певні вимоги до захисника.

Отже, захисником відповідно до ст. 45 КПК є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Ним не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [16].

Крім того, згідно з ч. 2 ст. 50 КПК забороняється встановлення будь-яких:

- додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу (паспорт, що посвідчує особу захисника як громадянина, та з огляду на імперативний характер ч. 2 ст. 45 КПК, витяг з Єдиного реєстру адвокатів України, який засвідчує наявність у захисника правового статусу адвоката);

- додаткових умов для підтвердження повноважень захисника чи для його

залучення до участі в кримінальному провадженні, окрім визначених у ч. 1 ст. 50 КПК (свідectво про право на зайняття адвокатською діяльністю та ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги).

При цьому слід враховувати, що згідно з положеннями п. 17 розділу XI «Перехідні положення» КПК «особи, які на день набрання чинності КПК (20 листопада 2012 р.) беруть участь у кримінальному провадженні в якості захисників і не мають статусу адвоката, продовжують здійснювати повноваження захисника в такому кримінальному провадженні під час досудового розслідування, а також судового провадження у судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховному Суді України» [16]. Слід зауважити, що за змістом ст. 44 КПК 1960 р., на відміну від відповідних положень КПК, окрім особи, яка мала свідectво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, захисником міг бути ще й інший фахівець у галузі права, який за законом мав право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, а також у випадках і в порядку, передбачених КПК 1960 р., – близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники [17].

Правило, закріплене у п. 17 розділу XI «Перехідні положення» КПК, пов'язано з початком здійснення захисником своїх повноважень у конкретній кримінальній справі (провадженні) – до набрання чинності КПК – та зберігає свою дію (незалежно від часових меж) до його завершення. Якщо ж підозрюваний, обвинувачений, засуджений чи виправданий під час здійснення судового провадження відмовиться від послуг такого захисника або виявить бажання замінити його іншим, захисником у такому випадку має бути особа, яка відповідає вимогам, встановленим ст. 45 КПК. У зв'язку з наведеним ігноруванням слідчим, прокурором чи судом імпе-

ративної вимоги процесуального закону щодо участі захисника, закріпленої у п. 17 перехідних положень КПК, що призвело до недопущення подальшого здійснення захисником своїх повноважень за наявності заперечень з боку підзахисного, має бути розцінено як порушення права цієї особи на захист.

При цьому у наведеному випадку, тобто у разі відмови підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи виправданого від захисника, який розпочав здійснювати захист прав цієї особи за часу дії КПК 1960 р., заміни такого захисника, а також у всіх випадках, коли захисник розпочав свою діяльність у кримінальному провадженні після набрання чинності КПК, він (захисник) має відповідати вимогам, встановленим ч. 1 ст. 45 КПК, тобто бути адвокатом. Вимоги, передбачені цією статтею (ч. 2 ст. 45 КПК) стосовно обов'язкової наявності у Єдиному реєстрі адвокатів України відомостей про такого адвоката, право на зайняття адвокатською діяльністю якого не зупинено та не припинено в установленому законом порядку, відповідно до п. 1 розділу X «Прикінцеві положення» КПК вводяться в дію через рік після створення Єдиного реєстру адвокатів України [16].

Слід зазначити, що Єдиний реєстр адвокатів України згідно з п.п. 4 п. 1 розділу IX «Прикінцеві положення» Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» створено 16 січня 2013 р. [18], а отже, відповідно до п. 1 розділу X «Прикінцеві положення» КПК, ч. 2 ст. 45 КПК введено в дію 16 січня 2014 р. Тобто до настання цієї дати слідчий, прокурор або суддя не мали законних підстав вимагати від захисника, який розпочав свою діяльність у кримінальному провадженні після набрання чинності КПК, надання витягу з Єдиного реєстру адвокатів України, та відповідно, відмова зазначених осіб такому захисникові (відомості стосовно якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України) у допуску до участі у кримінальному провадженні є незаконною.

Захисники, на яких поширюється вимоги, встановлені ст. 45 КПК (тобто за винятком захисників, які здійснюють свою діяльність відповідно до п. 17 розділу XI «Перехідні положення» КПК), починаючи з 16 січня 2014 р., мають підтвердити наявність правового статусу адвоката витягом з Єдиного реєстру адвокатів України. У разі відсутності таких даних слідчий, прокурор чи суддя має роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому зміст вимоги ч. 2 ст. 45 КПК та свій обов'язок згідно з ч. 2 ст. 20 КПК забезпечити право цієї особи на кваліфіковану правову допомогу (відсутність в Єдиному реєстрі адвокатів України відомостей про адвоката, з огляду на значну тривалість перехідного періоду – рік із моменту створення, – передбаченого законодавцем, може свідчити про небажання адвоката здійснювати свою діяльність або неможливість такого здійснення ст. ст. 6, 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [18]), надати підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому час для запрошення іншого захисника, а в разі, якщо ця особа не зможе запросити іншого захисника, – призначити його самостійно.

Термін «недопущення» означає «створення перешкоди, неможливості для здійснення, появи і т. ін. чого-небудь» [19; 20, с. 486], «заборону брати участь у чомусь, займатися, користуватися і т. ін.» [21, с. 296; 22, с. 486]. Так само тлумачить наведений термін і законодавець, вживаючи цей віддієслівний іменник із заперечною часткою «не» у формулюваннях окремих положень нормативно-правових актів, акцентуючи у такий спосіб на імперативному характері норми-заборони та, водночас, на обов'язку дотримання певних правил поведінки, визначених законом гарантій, що ставиться під охорону, зокрема: формулювання «недопущення порушення прав боржників» [23] свідчить про необхідність забезпечення реалізації боржниками їхніх прав; «не-

допущення випадків порушення вимог законодавства з питань внутрішньої та зовнішньої політики» [24] – дотримання встановлених законом правил – меж допустимої поведінки визначених суб'єктів у сфері внутрішньої і зовнішньої політики держави; «недопущення знищення, руйнування або пошкодження пам'яток історії та культури» [25] – збереження культурної спадщини; «недопущення позбавлення житла дітей» [26] – охорона прав дитини тощо.

У контексті досліджуваної нами статті кримінального закону, з огляду на зміст положень КПК, до випадків, коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою, а отже, уповноважені органи (слідчий, прокурор чи суддя) зобов'язані забезпечити участь цієї особи, належать:

– відповідно до ст. 52 КПК – щодо осіб: які підозрюються у вчиненні особливо тяжкого злочину; підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років; стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру; які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) нездатні повною мірою реалізувати свої права; які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, або вирішується питання про їх застосування; щодо реабілітації померлої особи [16];

– згідно зі ст. 49 КПК – у випадках, якщо: відповідно до вимог ст. 52 КПК участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; слідчий прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його [16].

Порівняльний аналіз цих норм і ст. ст. 45, 47 КПК 1960 р. [17] свідчать, що новий процесуальний закон здатен більш ефективно реалізувати конституційні положення, міжнародні стандарти, пов'язані із захистом прав і законних інтересів осіб, залучених до кримінального судочинства. Зокрема, КПК містить розширений перелік таких випадків та передбачає обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо реабілітації померлої особи і залучення захисника у разі, якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний чи обвинувачений не залучив його.

Враховуючи все вищенаведене, зазначимо, що недопущення захисника як форма прояву порушення права на захист полягає у невиконанні суб'єктом злочину вимог п. 17 розділу XI «Перехідні положення» КПК щодо недопущення, за наявності заперечень з боку підзахисного, продовження захисником, який розпочав свою діяльність в конкретній кримінальній справі за часу дії КПК 1960 р., здійснення своїх повноважень; вимог ч. ч. 2, 3 ст. 20 КПК, зокрема щодо обов'язку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду забезпечити право підозрюваного, обвинуваченого (у тому числі й засудженого та виправданого) на кваліфіковану допомогу з боку обраного ним захисника (висунення додаткових, не передбачених законом вимог до захисника, що призвело до необґрунтованої відмови у допущенні цієї особи до участі у кримінальному провадженні), а також у непризначенні чи відмові у залученні захисника всупереч вимогам ст. ст. 49, 52 КПК.

Ключові слова: захисник, адвокат, кримінальне провадження, недопущення, ненадання.

У статті розглянуто окремі питання недопущення захисника у кримінальному провадженні як форми прояву злочину, передбаченого ст. 374

КК. На основі системного аналізу теоретичних положень науки кримінального права, положень кримінального процесуального законодавства, практики його застосування та семантичного тлумачення норми проаналізовано поняття «захисник», а також визначено перелік дій, вчинення чи невчинення яких слід розцінювати як недопущення захисника.

В статье рассмотрены отдельные вопросы недопущения защитника в уголовном производстве как форма проявления преступления, предусмотренного ст. 374 УК. На основе системного анализа теоретических положений науки уголовного права, положений уголовного процессуального законодательства, практики его применения и семантического толкования нормы проанализировано понятие «защитник», а также определен перечень действий, совершение или несовершение которых следует расценивать как недопущение защитника.

The article provides consideration of separate issues of defence attorney's non-admission in criminal proceedings as a form of manifestation of a crime foreseen by the article 374 of the Criminal Code. On the basis of system analysis of theoretical provisions of criminal law science, provisions of criminal procedure legislation, practice of its application and semantic interpretation of the norm the notion of «defence attorney» was analyzed. The article also provides list of actions, commitment or non-commitment of which should regards to defence attorney's non-admission.

Література

1. Кримінальне право України. Особлива частина [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін. ; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
 2. Білаш О.В. Проблемні питання визначення об'єктивної сторони незакон-

них дій щодо релігійних споруд або святинь / О.В. Білаш // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2012/3. – С. 335–338.

3. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / Хавронюк М.І. – К. : Істина, 2004. – 504 с.

4. Сенько М.М. Суб'єкт самовільного залишення військової частини або місця служби // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права: Зб. наук. пр. – Хмельницький : ХІРУП. – 2003. – № 1(5). – С. 161–171.

5. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.] ; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

6. Матишевський П.С. Кримінальне право України : Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / Павло Семенович Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.

7. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / Трайнин А.Н. – М. : Госюриздат, 1957. – 361 с.

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/para2704#o2704>.

9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

10. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.

11. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар. Видання сьоме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : Одисей, 2011. – 824 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

13. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання восьме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : Одисей, 2012. – 904 с.

14. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від

- 31 травня 2007 р. у справі № 5-626км08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
15. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 3 липня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
17. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page?text=%ED%E5%E2%88%ED%F3%E2%E0%F2>.
18. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
19. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980 р.р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pedopushhennja>.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, 250 тисяч слів. – Київ-Ірпінь: Перун. – 2005. – 1728 с.
21. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 5. – 1974. – 662 с.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, 250 тисяч слів. – Київ-Ірпінь: Перун. – 2005. – 1728 с.
23. Проект Закону України від 21 грудня 2012 р. № 1145 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення порушення прав боржників та запро-
- вадження процедури банкрутства фізичної особи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1?ses=10008&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%ED%E5%E4%EE%EF%F3%F9%E5%ED%ED%FF&out_type=&id=.
24. Проект Закону України від 11 січня 2013 р. № 1262 «Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (щодо недопущення випадків порушення вимог законодавства з питань внутрішньої та зовнішньої політики)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1?ses=10008&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%ED%E5%E4%EE%EF%F3%F9%E5%ED%ED%FF&out_type=&id=.
25. Проект Закону України від 5 листопада 2013 р. № 3536 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо недопущення знищення, руйнування або пошкодження пам'яток історії та культури)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1?ses=10008&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%ED%E5%E4%EE%EF%F3%F9%E5%ED%ED%FF&out_type=&id=.
26. Проект Закону України від 22 листопада 2013 р. № 3685 «Про внесення змін до статті 55 Закону України «Про нотаріат» (щодо недопущення позбавлення житла дітей)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1?ses=10008&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%ED%E5%E4%EE%EF%F3%F9%E5%ED%ED%FF&out_type=&id=.